

A V T O R J I I N K N J I G E

*Janez Menart***KNJIGA, KI JE NE BO**

Že pesnik Anton Aškerc je po izidu svojih Balad in romanc, ki vsaj sprva niso doživele večjega odmeva pri kupcih, v nekem pismu uredniku Franu Levcu zapisal, da smo Slovenci še zmerom »čisto lirski«, to se pravi, da nimamo posebnega nagnjenja do pripovednih pesmi. To bo kar držalo, saj je sicer nevelika naklada njegovih pesmi pošla šele čez deset let. Pa tudi pripovedne pesmi drugih pesnikov na splošno niso bile pri bralcih sprejete s pretiranim navdušenjem; edina izjema je bil Prešeren, ampak zanj so zmerom veljala posebna pravila. Drugače pa si je izjemno splošno pozornost prislužilo le nekaj posameznih balad, kot na primer Levstikov Ubežni kralj, Stritarjevi Turki na Slevici, Gregorčičeva Hajdukova oporoka, in morda še katera. Skoraj gotovo so bralsko zanimanje za pripovedno poezijo v teku let povečale prav Aškerčeve Balade in romance. V prvem četrletju novega stoletja so namreč izšle Slovenske legende in leta 1912 v Celovcu v množični ilustrirani nakladi Slovenske balade in romance, ki so to pesniško zvrst glede na zelo razvejano mrežo Mohorjeve družbe, ki je knjigo izdala, popularizirale po vsem slovenskem ozemlju. Tako je dobro desetletje zatem izšla v Ljubljani že nova antologija in »slovenske balade in romance« so postale nekak literarni pojem, ki je dobil v zavesti slovenskih bralcev svoje posebno mesto, tako da je še trideset let zatem, že po drugi svetovni vojni, izšla pod istim naslovom še tretja antologija pripovednih pesmi in bila sprejeta z očitno naklonjenostjo.

Od izida te knjige leta 1955 je minilo spet dobrih trideset let, ko je uredništvo Prešernove družbe v Ljubljani nekako zaslutilo, da bi bil, še zlasti zaradi novega literarnega ustvarjanja, čas za novo izdajo Slovenskih balad in romanc. Upravnik in glavni urednik gospod Ivan Bizjak se je odločil skrb za izdajo te nove antologije zaupati meni in jaz sem to vsaj zame zanimivo literarno nalogo z veseljem sprejel. Pri tem sem prišel na misel, da bi morda ka-

zalo prvič na Slovenskem izdati samo balade, torej brez romanc, zlasti še zato, ker je od zadnje izdaje nastalo ogromno novega gradiva, pa tudi razločevanje med balado in romanco kot zvrstema je precej težavno, kajti motivi in razpoloženja se mnogokrat precej prepletajo. To svojo zamisel sem povedal uredniku, ki se je z njo strinjal. Nato sem v kratkem času naredil okvirni izbor avtorjev in naslovov ter napisal uvodne spremne besede. Urednik je gradivo pregledal in načelno sva bila dogovorjena. Odločiti se je bilo potrebno le še za obseg knjige, skupaj pregledati dokončni izbor, nato pa napisati še nekaj najnujnejših pojasnil na koncu knjige. Antologija naj bi predvidoma izšla v redni letni knjižni zbirki in tako spet v širšem obsegu zbudila zanimanje za slovensko pripovedno pesništvo. Vendar dokončnega naročila, to je, avtorske pogodbe, naj delo pripravim za natis, od založbe nisem dobil.

Opisano dogovarjanje je potekalo namreč leta 1990, in takrat so bili burni in prevratni časi. Prešernova družba je zašla v finančne in organizacijske težave. Sledila je slovenska osamosvojitvena vojna. Razmere v knjigotrstvu so se zapletle in zanimanje za knjigo je pri založbi zamrlo. Upal sem, da samo začasno, zato sem pripravil le še kopije vseh besedil, nato pa stvar odložil in čakal, da se založba izkoplje iz težav. Žal se ni. Nekako v marcu 1994 mi je tedaj že bivši urednik gospod Ivan Bizjak sporočil, da Prešernova družba oz. njena morebitna naslednica Slovenskih balad ne bo sposobna izdati in da naj z zamislijo in rokopisom prosto razpolagam. Čez kaka dva meseca sem se s ponudbo obrnil na založbo Mihelač, s katero sem imel dobre izkušnje ob ponatisu Pesmi štirih. Poslal sem ji uvod in okvirni izbor 50 pesnikov in nekaj nad sto pesmi (predvidoma nekaj čez 3000 verzov). Direktor založbe, gospod Mihelač, mi je telefonsko sporočil, da bo knjigo rad izdal in tako sva se okvirno zmenila za naslednje leto 1995. Proti koncu junija 1994 pa sem hudo zbolel in moral na operacijo, tako da sem po delnem okrevanju potem komaj zadostil le dvojim najnujnejšim literarnim obveznostim, ki sem jih prevzel še pred boleznijo. Medtem pa je tudi založba Mihelač zašla v poslovne težave, tako da še vse do danes ni izšel moj (za šole prirejani) prevod francoskega ljudskega epa Pesem o Rolandu, ki bi po medtem sklenjeni pogodbi z njo (založbo Mihelač) moral iziti najkasneje do junija 1996. Zato vsekakor ni imelo smisla forsirati še objave Slovenskih balad. Poskušati pri tretjem založniku pa bi bilo skoraj žaljivo tako za novega založnika kot zame, zato sem se sam pri sebi dokončno odpovedal tej zamisli.

Ker pa se mi zdi, da je že napisani uvod v predvideno antologijo zaradi splošnega pogleda na baladno zvrst in obenem na njen razvoj pri Slovencih toliko tehten, da bi ga bilo škoda povsem zavreči, sem besedilo ponudil uredništvu Sodobnosti, naj bi ga objavilo, in urednik je moji prošnji razumevaljoče in prijazno ugodil.

SLOVENSKE BALADE

Slovenci smo za pisanje pesmi nedvomno zelo nadarjen narod. To izpričujeta tako množina kot umetniška vrednost našega pesništva, tako ljudskega kot umetnega. Vendar pa nam pregled tega kot onega hitro pokaže, da pri tem lirično ustvarjanje močno presega epičnega, tako po količini kot tudi po umetniški vrednosti; s tem zadnjim želim reči, da je med vsemi liričnimi pesmimi, kar jih je bilo napisanih, sorazmerno več dobrih, kot je dobrih epskih pesmi med epskimi. Mislim, da je to po eni strani posledica našega narodnega značaja, v katerem vsekakor prevladuje obrnjenost vase, po drugi strani pa preprostega dejstva, da je pripovedne pesmi nedvomno težje pisati, saj zaradi večje prepletenosti sestavin zahtevajo znatno večjo oblikovno spretnost kot ustvarjanje liričnih pesmi. S tem nikakor nimam namena reči, da je epika večja umetnost kot lirika, hočem le ugotoviti, da je lažje napisati dobro lirično kot pa dobro epsko pesem – oboje seveda pod pogojem, da za nastanek pesmi obstaja navdih, brez katerega vsekakor ni ne dobre lirične ne dobre pripovedne pesmi.

Pripovedno ali epsko pesništvo lahko glede na zvrsti razdelimo predvsem na dolge in kratke oblike. Med dolge sodijo epi, ki obsegajo vsaj tri, štiri pa tudi več deset tisoč verzov; nadalje sodijo sem daljši ali krajši romani ali povesti verzih; in slednjič je potrebno sem prišteti še kratke pesnitve ter daljše pripovedne pesmi.

Med krajšimi oblikami pa so najbolj znane balade, romance, legende, parable, basni in razne druge pripovedne pesmi, zlasti še ljudske (junaške pesmi, pravljice in pripovedke v verzih).

Dolge epske oblike so po Evropi cvetele predvsem v antiki ter proti koncu srednjega veka in v dobi renesanse. Skoraj zagotovo lahko trdimo, da v tem času ni nastalo nobeno daljše epsko delo v slovenskem jeziku. Ne glede na to, da slovensko ljudstvo v obdobjih pred renesanso še ni razvilo zapisane posvetne književnosti, bi namreč po naključju ali po zapisih ljudske ustvarjalnosti v poznejših dobah zagotovo ostale kakšne sledi, ki bi pričale o kakem takem delu. A takih sledi, žal, ni. Zakaj slovensko ljudstvo ni ustvarilo nobene epa ali vsaj dovolj epskih pripovedi na isto temo ali o istem junaku, iz katerih bi pesniki poznejših rodov sestavili enotno epsko delo, kot so storili pri mnogih drugih narodih, o tem lahko samo ugibamo. Osebno mislim, da le delno drži nekako splošno sprejeto mnenje, da tega ni bilo zato, ker nismo imeli lastne zgodovine, zato pa tudi ne lastnih umetniških snovi o junaških dejanjih in podobnem. Junaški ep je namreč le ena zvrst te literarne ustvarjalnosti. Če bi šlo samo za to, bi lahko nastal kak ep iz izposojenih snovi, prav tako pa iz življenja svetnikov ali iz živalskih zgodb – po Evropi najdemo vse polno podobnih primerov. Zato mislim, da so glavni vzroki drugje. Predvsem

lahko ugotovimo, da je bilo slovensko ljudstvo sorazmerno maloštevilno in razseljeno po precej prostranem in geografsko razsekanem prostoru. V obdobju okrog leta 1100, ko so po Evropi cveteli epi, nas je bilo vsega skupaj kakšnih tristo do štiristo tisoč. Drugi vzrok leži v namembnosti tedanjega epskega ustvarjanja. Epe so sestavljali in prepevali, pozneje tudi samo prepevali (tuja dela), potujoči pevci. Ti so hodili z dvora na dvor, z gradu na grad ali pa z ene božje poti na drugo in z enega velikega semnja na drugega, ter za priložnostno plačilo prepevali v zabavo vitezom, meščanom in božjepotnikom, pa tudi ljudstvu. Na slovenskem prostoru ni bilo ne dvorov, ne večjih mest, ne slavnih božjih poti, graščaki in meščani pa so bili v glavnem tujci, in kot vse kaže, v primerjavi z zahodno civilizacijo tudi na precej nižji razvojni stopnji, saj na tem istem prostoru tudi v latinščini ali nemščini ni nastalo kakšno pomembnejše epsko delo.

Kakorkoli že, Slovenci žal nismo vse do danes dobili ne tako imenovane »narodnega« niti umetnega epa. Po nastanku slovenske umetne književnosti je sicer precej pesnikov poskušalo ujeti in »nadoknaditi zamujeno«. Vendar brez kakega vidnega uspeha. Od drugih dolgih epskih zvrsti pa je poleg bridke vrste neuspešnih poskusov vendar nastalo vsaj nekaj omembe vrednih pesnitev, med njimi zlasti še Prešernov Krst pri Savici, ter nekaj tako imenovanih epskih in epsko lirskih pesniških ciklov.

Bolj uspešni smo Slovenci v pisanju krajših pripovednih pesniških zvrsti. Kot vse pesmi imajo tudi te svoj prvotni izvor v ljudski ustvarjalnosti. Slovenska zakladnica ljudskih pesmi premore v celoti več tisoč naslovov. Vendar pa, kot sem že omenil, prevladujejo predvsem lirične, zlasti še ljubezenske. Pripovednih se nam je ohranilo kakih dvesto (brez variant); verjetno jih kaj dosti več tudi ni nastalo. Po vsebini bi jih v grobem lahko razporedili v junaške, zgodovinske, bajeslovne, legendarne, družbene, družinske, ljubezenske, živalske in še kakšne; zelo številne izmed njih bi lahko uvrstili sem ali tja. Pod vplivom literarne vede pa smo jih – po vzgledu drugih literatur – glede na snov, temeljni nadih in način njihovega pripovedovanja začeli ločevati še po zvrsteh, tako da enim pravimo balade, drugim romance, tretjim legende, četrtim basni in podobno; ali pa jih členimo še naprej v (na primer) lirične, romantične, realistične ali moderne balade, v viteške, ljubezenske ali šaljive romance in podobno.

Zanimanje za narodno (ali ljudsko) pesem se je v književnosti porodilo šele v obdobju predromantike, to je, nekako sredi 18. stoletja. Takrat so prej prezirano narodno blago začeli na vsem lepem zbirati in na veliko objavljati, še zlasti v Angliji in na Nemškem. Od tam se je to veliko občudovanje vsega ljudskega razširilo na vse strani, med drugim tudi k nam. Pri tem je (še zlasti sprva) med vsem narodnim blagom zaslovelo predvsem pripovedno pesništvo, v njegovem okviru pa je posebno častno mesto pripadlo baladi.

Ta izraz pa ni zmerom in povsod označeval enakih pesmi. Glede na čas in kraj se je njegov pomen namreč zelo spreminjal. Sámó ime je nastalo najprej v Provansi (današnja južna Francija), in sicer iz glagola »balàr«, plesati, in je sprva zlasti še v Provansi in Italiji pa tudi v Franciji pomenilo lirsko ljudsko plesno pesem, za katero je bila značilna tudi stalna oblika. V Franciji je sčasoma prevladala prav ta stalna oblika, tako da je »balada« postala posebna pesniška forma, medtem ko se je njena vsebina razširila na vse mogoče snovi. Iz Francije si je balada že predtem kot lirski ljudski pesem našla pot naprej na Škotsko, kjer se je naslonila na enako zvonečo keltsko besedo »wàlad« (pisano *gwaelawd*), kar pomeni ljudski pesem. A v duhu te škotske ljudske pesmi se je prejšnja lirična vsebina pri tem spremenila v lirsko-epsko dogajanje. Dobila je tudi stalno, zelo preprosto verzno obliko (trije verzi po osem zlogov in zadnji po šest, drugi in četrti verz rimana). Skoraj praviloma je imela tudi svojo melodijo. Drugače pa so bili za to balado značilni zgoščenost pripovedovanja, odsekani vsebinski in časovni prehodi, dramatični kontrasti, dialogi brez uvodov, ponavljanje stalnih besednih zvez ali celih vrstic in pogostoma tudi stalni refreni; po drugi strani pa so bile zanjo značilne površnost v oznaki značajev in opisov, neprizadetost do pripovedovane zgodbe ter odsotnost kakršnegakoli moraliziranja. Najpogostejše snovi so bile: družinske žaloigre, smrt zaradi ljubezni, junaška dejanja, umori, viteška zvestoba, izobčenstvo (Robin Hood), nesreče na morju, delovanje nadnaravnih sil – pa tudi razne šaljive vsebine. Pesmi z navedenimi lastnostmi se je v književnosti oprijelo ime »severnjaška« ali »nordijska balada«, ki bi jo na kratko lahko opisali kot pevno pesem o kakem zanimivem dogodku, napisano v ljudskem duhu in polno epske slikovitosti, lirskega pridiha in dramatične napetosti.

Ljudske balade so začeli zbirati sredi 18. stoletja, in sicer najprej na Angleškem. Tu je starinoslovec in zgodovinar James Macpherson (1736–1796) leta 1760 izdal knjigo »Odlomki stare poezije, nabrane po Škotskem višavju in prevedene iz keltskega ali irskega jezika«. Dve leti zatem je objavil delo »Fingal, stara epska pesnitev, v šestih knjigah«. Izdaji je dodanih tudi »več drugih pesmi, ki jih je spisal Ossian, Fingalov sin«. (Fingal je bil bajeslovni škotski narodni junak.) Naslednje leto, 1763, je sledila »Temora, epska pesnitev v osmih knjigah«. Po velikem zanimanju, ki so ga zbudile te objave, je Macpherson leta 1765 izdal »Ossianove zbrane pesmi«. Pesmi naj bi bile delo legendarnega keltskega barda iz tretjega stoletja. Ossianova dela so bila napisana v pesniški prozi, ki je opevala junaška in vzvišena čustva, bila polna romantične zanesenosti nad divjo pokrajino gorá in meglá in prežeta z globoko melanholijo.

Istega leta kot je izšel Ossian, je drug starinoslovec, pesnik, razlagalec biblije in prevajalec škof Thomas Percy (1729–1811) objavil delo »Ostanki sta-

re angleške poezije«, v katerem je zbral približno sto osemdeset angleških in škotskih balad, zgodovinskih pesmi, romanc in sonetov, ki jih je bil našel v nekem starem rokopisu. Nekatere pesmi so izvirale iz 14. stoletja, nekatere pa so bile tudi iz Percyjevega časa. Čeprav je bilo med njimi tudi nekaj del znanih pesnikov, pa tudi nekaj ponaredkov, in čeprav je Percy balade pri urejanju nekoliko »počistil« in šel v tem ponekod tudi malo predaleč, so zbrane ljudske pesmi v svojem bistvu resnično ljudske, tako da knjiga predstavlja resničen mejnik v angleškem baladnem pesništvu in sploh v romantičnem uporju proti tedaj prevladujoči neživiljenjski pesniški umetnosti. Zanimivo pa je, da v neangleški svet ni prodrla ta Percyjeva knjiga pač pa Macphersonov »Ossian«, za katerega se je kmalu zatem izkazalo, da je skoraj popoln ponaredek. Macpherson namreč pesmi ni prevedel iz keltščine, kot je trdil, temveč je iz raznih drobcev ljudskih pesmi, ki jih je slišal med svojim potovanjem po škotskem višavju, napisal lastne pesniške stvaritve. Toda preden je bilo to razkrito, je »Ossian« že začel svojo zmagoslavno pot po Evropi. Delo je v francoščino prevedel Turgot, v italijanščino Cesarotte, največji odmev pa je doživelo v Nemčiji, kjer se je zanj ogrel posebno Goethe. Čeprav so pesmi bile ponaredko in daleč od resnične keltske književnosti, so bile namreč polne keltskega pokrajinskega nadiha, predvsem pa še povsem drugačne kot tedanje klasicistično pisanje na Angleškem in sploh po Evropi. Zato so vsepovsod, doma in zlasti še v tujini, zbudile neizmerno navdušenje in zelo vidno vplivale na evropsko romantično pesništvo.

Evropski romantiki so to škotsko balado pozdravili kot izraz pristne ljudske umetnosti, ki je še ni izpridila civilizacija. Pod vplivom že omenjenih zbirk je nemški narodopisec, literarni znanstvenik in prevajalec Johann Gottfried Herder (1744–1803), ki se je navduševal za Rousseaujev poziv »nazaj k naravi«, začel zbirati ljudske pesmi vseh evropskih, tudi prej preziranih slovanskih narodov, in jih leta 1778 v prevodih objavil pod naslovom »Narodne pesmi«; v poznejših izdajah so dobile naslov »Glasovi narodov v pesmih«. S tem je spodbudil zanimanje za ljudsko blago in njegovo zbiranje po vsej Evropi. Herder je obenem s populariziranjem ljudske umetnosti vnesel v književnost tudi spoznanje, da se družba, prav tako pa tudi literarne zvrsti, rojevajo, cveto in umirajo kot ljudje in da se narava izraža bolj skozi čustva kot skozi razum; s tem pa je populariziral naravno spontanost in občutek svobode. Herder je tako evropskim literaturam pomagal, da so se odvrnile od zakrnelih literarnih pravil in receptov tedaj prevladujočega francoskega klasicizma in se usmerile k izviru svojih lastnih narodnih ustvarjalnosti in starožitnosti.

Pod vplivom tega velikega navdušenja za ljudsko – posebej še baladno – pesništvo, se je začelo porajati tudi izvirno pisanje v ljudskem slogu, pri čemer je še posebej zacvetela baladna zvrst. V Angliji sta v tem duhu pisala

predvsem Robert Burns in Walter Scott, ki sta obenem tudi zbirala in prede-lovala ljudske balade, v Evropi pa je na prvem mestu potrebno omeniti nemškega pesnika Gottfrieda Augusta Bürgerja, ki je leta 1773 napisal groz-ljivo balado »Lenora«, pripoved o mrtvem ženinu, ki pride po svojo nevesto, balado, ki je zaslovela po vsej Evropi in močno spodbudila umetno baladno ustvarjanje. Baladna zvrst se je pri tem »prijela« predvsem in najprej pri ger-manskih in kasneje pri slovanskih narodih, medtem ko se pri romanskih v tej »škotski« obliki ni udomačila. Na Nemškem so balade na veliko pisali Lenz, Herder, Goethe, Schiller, Uhland, Mörike, Heine, Chamisso, Hebbel, Keller, Rückert, Platen, Mosen, Meyer, Fontane in še dolga vrsta drugih. Med Polja-ki omenimo vsaj Mickiewicza, med Rusi Žukovskega in Puškina, med Čehi Erbena, med Hrvati Šenoo.

Pri Slovencih je baladno pesništvo nastajalo in ubiralo enako pot kot dru-gje po germanski in slovanski Evropi. Balada se je razvila najprej v ljudskem pesništvu. Silva Trdina v svoji knjigi Besedna umetnost (1958) o tem piše ta-kole: Snov je (balada) zajemala iz domačih bajk in pripovedk, včasih pa je tu-di tuje motive prilagodila domačim razmeram. Posebno hvaležno baladno snov so nudile značilne hude in krivične družbene razmere fevdalne dobe. Tako imenovane *ženske balade* obravnavajo različne tedanje probleme žene in dekleta. »Desetnica« kaže usodno življenje družine s samimi hčerami, »Gospod Baroda« socialno skrušenost ovdovele žene z nedoraslimi otroki, »Mlada Breda« motiv tašče in snahe, »Lepa Vida« in »Zarika in Sončica« sledove saracenskega plenjenja ... *Tlačanske balade* podajajo mračne slike tr-pljenja tlačanov, ki so živeli pod sovražno gospodo ... *Novelistične balade* obravnavajo različne ljubezenske snovi. Njihova tragika izvira največkrat iz ljubezni pripadnikov različnih stanov ... (Konec navedka.)

Te ljudske balade so tako kot drugod tudi na Slovenskem prešle v zavest umetne književnosti v času navdušenja za ljudsko blago, ki ga je zbudila ro-mantika. Po tujih vzgledih so tudi naši kulturni ustvarjalci začeli narodno bla-go zbirati in objavljati. Prvi med njimi je bil Jožef Dizma Zakotnik, a njego-va rokopisna zbirka iz let okrog 1775 je na žalost izgubljena, prav tako kot je izgubljena tudi rokopisna zbirka gorenjskih poskočnic, ki jih je zapisal baron Žiga Zois. Najpomembnejši zbiralci te prve dobe pa so bili Valentin Vodnik, njegov učenec Janez A. Zupančič, Andrej Smole, Stanko Vraz, Emil Korytko in Matija Majar Ziljski. (Po letu 1850 pa še mnogi drugi.)

Obenem z zanimanjem za ljudsko balado je tako kot drugod prišlo tudi do prevajanja tujih in pisanja izvirnih balad. Žiga Zois je že okoli leta 1792 prevedel Bürgerjevo Lenoro, ki pa je ostala v rokopisu. Za njim jo je okoli 1825 prevedel potem France Prešeren. Približno v istem času pa je nastala tu-di že prva Prešernova, s tem pa tudi prva slovenska, *izvirna* balada Povodni mož, objavljena v prvem zvezku Kranjske čbelice leta 1830. Prešeren je po-

tem napisal še balade Ženska zvestoba, Ribič, Prekop in Neiztrohnjeno srce, ki so postale visoko merilo za to vrst. Za njim so baladno pisanje povzeli tudi drugi. Lahko bi rekli, da je prišlo kar v navado, da se vsak pesnik poskusi tudi v tej vrsti. O tem priča tudi vrsta imen v našem izboru.

Balada se je v tem času, od tridesetih pa nekako do devetdesetih let, na Slovenskem nekoliko spremenila; iz območja zgrozljivih romantičnih domišljjskih motivov in obdelav (na primer Prešernovo Neiztrohnjeno srce ali Povodni mož) se je sčasoma premaknila v prvenstveno realistične prikaze vsakdanjega, predvsem ljudskega življenja (na primer Aškerčeva Tlaka ali pa po svoje tudi Mejnik). V šoli smo se o takšnih baladah naučili oznako: »Balada je pripovedna pesem, ki nam v skopih obrisih in zgoščeni pripovedi opisuje en sam zaokrožen pretresljivo tragičen dogodek, v katerega običajno posegajo tudi nadnaravne, človeku sovražne sile.« To šolsko oznako za baladno vrst preteklega stoletja bi lahko na splošno priznali tudi kot najustreznejšo oznako tistega, kar si večina ljudi predstavlja pod izrazom »balada« še danes. Vendar pa se je balada odtlej nekako »razvila« v tako imenovano »moderno balado«, ki ji slovenska literarna veda postavlja za mejnik Gestrinovo Balado o prepelici, objavljeno leta 1893 v Ljubljanskem zvonu. Razlika je v tem, da se v taki »moderni« baladi tragični dogodek ne odigra v povedni resničnosti, temveč pesnik v njej tragiko samo napove (Gestrin), nakaže (Kette) ali jo celo samo zasluti (na primer pozneje Kosovel). Druga smer »moderne« balade si je izbrala pri tem za dodatek še pravljico ali vraževerno ljudsko snov (Župančič, Murn).

Vendar je ta nova vrst moderne balade zaživela le za kratko obdobje, le za toliko, da je iz literature pregnala starejšo romantično in realistično balado, medtem ko je sama nekako neopazno prešla v čisto liriko. Ime »balada« je sicer ostalo še naprej precej pogosto uporabljeno, a le v naslovih pesmi kot oznaka za pesmi s tragičnim nadihom, in še pozneje celo za pesmi, ki bi jim lahko rekli preprosto žalostinke ali celo samo otožno razpoloženske pesmi. Ime se je slednjič, zlasti še pred drugo svetovno vojno in po njej, povsem iztrgalo prvotni temeljni značilnosti in začelo nastopati celo v naslovih ideoloških, političnih, propagandnih, šaljivih in satiričnih pesmi.

Prejšnja »klasična« balada in sploh pripovedna pesem pa je po nastopu moderne balade praktično zamrla in se med dvema vojnama oglasila le izjemoma pri tem ali onem pesniku, še največ pri Gradniku; z vsebinami iz delavskega življenja pa pri tako imenovanih »socialnih« pesnikih (Tonetu Seliskarju, Miletu Klopčiču in drugih). Izrazit prerod je »klasična« balada doživela med drugo svetovno vojno in takoj po osvoboditvi. V tem času so namreč nastale številne realistične balade z motivi iz okupatorskih ječ in taborišč (Golia, Gruden, Vipotnik) ter balade z motivi iz partizanskega boja, ki jih je že med vojno in takoj po njej z umetniško srečno roko pesnil predvsem

Matej Bor ter s tem oživil in obnovil tako rekoč že odpisano literarno zvrst. Iz bogate bere tega časa lahko s posebnim poudarkom navedemo tudi nekaj pesmi drugih pesnikov (Peter Levec, Jože Udovič, France Kosmač). Ta »partizanski« prerod baladne zvrsti, je balado obenem oživil tudi za nekaj poveljnih let, kot je razvidno tudi iz našega izbora. V večji meri je v teh letih gojil baladno zvrst Janez Menart, v naslednji pesniški generaciji pa Svetlana Markovič. Samo ime »balada« pa se je razen tega dodobra zasedlo v vsem poveljnem pesništvu (in celo v prozi). Skoraj ni pesnika, pri katerem ne bi našli vsaj v enem ali dveh naslovih njegovih pesmi imena »balada«, čeprav v veliki večini primerov tudi z velikim poslušom in treznim razmislekom ni mogoče zagotovo reči, da bi pesem kakorkoli sodila med balade.

To je bila tudi ena največjih težav pri sestavljanju tega prvega izbora slovenskih balad. Prav zares prvega, kajti v vseh dosedanjih izborih pripovednih pesmi so bile balade pomešane med splošno pripovedne pesmi, med legende ali pa izdane skupaj z romanci. Tako jih je nekaj izšlo v knjigi Slovenske legende (1910, uredil Anton Medved), zatem pa v treh različnih izborih »Slovenskih balad in romanc«: leta 1912 v Celovcu (uredila Jakob Sket in Josip Wester); leta 1925 v Ljubljani (uredil Cvetko Golar), in leta 1955 v Ljubljani (uredil France Novšak). K temu je treba prišteti še več izdaj ljudskih pesmi. Nikdar pa balade doslej še niso izšle same.

Tako sem se zdaj torej znašel pred težko odločitvijo: Kaj naj imam za balade že od tega, kar je izšlo v tandemu »balade in romance«, kjer marsikatera pesem lahko sodi sem ali tja; kaj naj sprejem kot balado od tistih pesmi, ki so jim avtorji dali naslov »balada«, pa pri njih ni mogoče ugotoviti nobene razvidne »baladnosti«; in kaj naj imam za balado od tistih pesmi, ki sicer ne nosijo imena »balada«, ali pa celo prav nasprotno, recimo »romanca« ali »zdravica«, so pa takšne, da bi jih z vso upravičenostjo uvrstil mednje, če jih primerjam z modernimi baladami Gestrinove ali Kosovelove vrste. Po pregledu vsega okvirno izbranega gradiva sem se odločil, da bom v izbor sprejel: Vsekakor seveda vse »prave« balade, kot so na primer, Rošlin in Verjanke, Povodni mož, Ubežni kralj, Mejnik itd. Od ljudskih in v ljudskem duhu pisanih umetnih balad tudi tako imenovane lirične balade, ki so jih upoštevali vsi dosednji izbori, pa čeprav so bolj pripovedne pesmi kot pa »prave« balade (na primer Lepa Vida ali Aškerčeva Anka). Nadalje tako imenovane »moderne« balade (Gestrin, Kette, Župančič, Kosovel). Pri drugih, zlasti sodobnejših, po naslovih imenovanih in neimenovanih baladah pa sem se ravnal po tehle zahtevanih lastnostih: 1. Da je pesem opisno pripovedna. 2. Da govori o tragičnem dogodku, predvsem smrti, pri čemer pa ni nujno, da je vsebina opisana v logičnem zaporedju, temveč je lahko le nakazana na razne načine, tako da bralec potem iz nje dogodek sestavi sam: lahko je dogodek nakazan le kot slutnja ali tudi le jasno napovedan, da se bo dogodil ... 3. Da

pripoveduje na čim krajše zaokrožen način. Po drugi strani pa nisem upošteval zelo zelo številnih pesmi, ki imajo v naslovu sicer poudarjeno napisano, da je pesem balada, a gre v bistvu kvečjemu za pojem, ki naj ji da pridih neke tragičnosti; v teh primerih gre namreč v glavnem za lirične pesmi, ki izpovedujejo takšno ali drugačno potrnost ali usodnost. Še manj sem upošteval tiste pesmi z oznako »balada« v naslovu, kjer gre očitno za kaj povsem nebaladnega, za navadno oznako, v kateri smeri naj bralec stvar razume, ali pa je pesnikov namen celo povsem nasproten vsaki baladnosti in je ime uporabljeno kot šala, satira, pamflet ali kaj podobnega. Nekaj izrazitih takih primerov: Matej Bor: Balada o gramofonu; Božo Vodušek: Balada o treh bratih, Balada o pijancu, Balada o pisanem svetu; Igo Gruden: Balada naših dni; Jože Pogачnik: Svetniška balada; Igor Torkar: Balada o smehu; Peter Levec: Balada (V smaragdnih zubljih morje plameni); Tone Pavček: Balada 1948; Janez Menart: Balada o starosti, Balada o pivskem bratcu, Balada o stavcu; Ervin Fritz: Balada o komandantovem kanarčku; Andrej Brvar: Balada o učitelju predvojaške vzgoje; France Filipič: Balada o poljskem strašilu s šlemom; France Forstnerič: Balada o konju, ki ni našel cest; Cvetko Zagorski: Balada o treh ljudeh; Gregor Strniša: Balada o sencah, Balada o valčku; Ciril Zlobec: Balada o nekem rojstvu; in podobno še dolga vrsta drugih pesmi z imenom »balada« v naslovu.

Pri ureditvi in razporeditvi balad sem vzel za temelj ugotovitev, da balade zaradi svoje vsebinske jasnosti zmerom nehote govorijo o svojem času, tudi takrat, kadar so sicer opis povsem osebnih usod. Zato sem jih razporedil po zgodovinsko in družbeno prepoznavnih elementih njihovih vsebin, ne glede na časovno narojenost njihovih avtorjev. Kjer pa takih razpoznavnih znakov ni bilo, sem balado uvrstil v avtorjevo življenjsko obdobje.

Če svoj pričujoči izbor primerjam s prejšnjimi izbori balad, ugotavljam, da sem v njem predvsem prvič zbral same balade brez romanc in drugih pripovednih pesmi, da sem starejše pesmi izbiral po nekoliko bolj zahtevnih estetskih merilih kot moji predhodniki in da sem svoj izbor obogatil tudi z baladami, ki so nastale po letu 1955, ko je izšel doslej zadnji, Novšakov, izbor slovenskih balad in romanc.